
Az abortusz az ókori zsidó-, római- és a korai keresztény forrásokban 3. rész

Artificial abortion in ancient Jewish, Roman, and early Christian sources. Parts 3.

Szécsi József dr.

OR-ZSE. Keresztény-Zsidó Társaság főtitkára

drszecsi.jozsef@gmail.com

Initially submitted September 10, 2018; accepted for publication October 18, 2018

Abstract

With Eusebius of Caesarea we close down the study of Christian scholars concerning the problem of abortion in the first three centuries AD. While reading their evidences, it is obvious that they condemned artificial abortion. Many of them concerned abortion as infanticide and related to the parents-children ties as parricidium i.e. murder committed by the parents. However, these considerations exceed in some cases all those put down implicitly in the Hebrew holy scriptures, there was no discontinuity with ages preceeding that of the Christianity. This seamless connection was supported by apodictic and condemning ideas of Josephus Flavius's *Contra Appionem* or *Didaché's Duae Viae* as well. Neglecting this connection, there were no explanations for the Christians' behaviour. Not a single sentence in the New Testament mentioned directly the artificial abortion thus the judgement about was not of Christian origin. Indeed, the impact of Septuaginta's wording is apparent in Tertullian's and Lactantius's works, nevertheless Lactantius shows rather the impact of Aristotele. However, their influence did not surface through the following centuries yet.

Kulcsszavak: Zsidó, római és korai keresztény források, abortusz, jog

Keywords: Jewish, Roman, and early Christian sources, artificial abortus, law

III. Korai keresztény források az abortusztól Kr.u. 300-ig

A zsidóságból a kereszténységbe való átlépésnél azt találjuk, hogy az erkölcsi vétségek megítélése némileg változik. A zsidó közösség egyszerre volt vallási és politikai közösség is. A Szövetség Törvénykönyve, ahogyan már láttuk is, tükrözte ezt a komplexitást rendelkezéseiben és a bűnökhöz büntetéseket is rendelt. Miután a keresztény közösség, nem polgári szerveződés, a mózesi törvényeknek ez az aspektusa használaton kívülre került. A történelem bizonyos időszakában a keresztény egyház viszonya a polgári büntetőjog használatához nem volt egyértelmű. A korai szakaszra mindenképpen igaz az, hogy ha akarta volna, sem lett volna olyan helyzetben a korai egyház, hogy polgári büntetőjogot alkalmazzon. A korai egyházban megjelenő büntetések vagy fegyelmezések szellemi, vallási jellegűek, és nem büntetések. Inkább a bűnbánatra összpontosítanak. Még az ilyen bűnbánat sem mondható hivatalnak a korai egyházban a IV. század előtt. Ebből azonban nem következtethetünk arra, hogy egyes püspökök ne róttak volna ki különböző vezekléseket már korábban is. Csupán azt szeretnénk megállapítani, hogy helyi szinódus vagy tanács jellegű törvényhozás a IV. századtól létezik.

A polgári büntetőjog iránti érdeklődés hiányának tudható be, hogy az induláskor nem vették figyelembe ezeket a megkülönböztetéseket, különös tekintettel a Septuagintára, amelyet a még „kiformálatlan” és a „kiformálódott magzat” között tesz, s amely megkülönböztetések alapján határozták meg korábban a büntetéseket. Az abortusz helytelen volt a korai keresztények számára, és

őket ez foglalkoztatta, nem pedig az, hogy milyen büntetés jár érte. Nem érdekelte őket az, hogy az egyik abortuszt a másikhoz hasonlítsák, és ebből kiderítsék, hogy melyikért milyen büntetés jár. Az abortusz nem volt elfogadható, akár kiformalódott már a magzat, akár nem. A korai egyházban azt látjuk, hogy világosan elítélik az abortuszt, anélkül, hogy azt osztályoznák, vagy megkülönböztetnék annak válfajait.

Ha valaki arra számít, hogy az abortusz elítélésére vonatkozó szakaszt talál az Újszövetségben, az csalódni fog. Az Újszövetség hallgatása az abortusz tekintetében még szembetűnőbb a héber Biblia szűkszavúságánál. A korábban említett okoknál fogva érthető, hogy nincsen utalás az Újszövetségben az Exodus büntető kitételeire. A Dekalogus „Ne ölj!” parancsa vonatkozhat az ókori kelet törvénykönyveinek tükrében az abortuszra is. A Tízparancsolat az ókori kelet ún. intellemirodalmához tartozik, vagyis amolyan alkotmány, mely még nem szankcionál, csupán elvárásokat fogalmaz meg. A Tóra további rendelkezései – hasonlattal – talán a jelenlegi magyarországi Polgári Törvénykönyv paragrafusainak felelnek meg. Az abortuszért járó büntetés nem volt egyenlő mértékű a gyilkosságért járó büntetéssel. Az újszövetségi Hegyi Beszédben Krisztus a „Ne ölj!” parancs értelmét kitágítja, de inkább abban az irányban, hogy az ember belső magatartásaira és attitűdjére világít rá. Arról semmit nem mond, ami kifejezetten az abortuszra vonatkozhatna.

1. Galata levél 5,20

Egyesek úgy vélik, hogy Pál a Galatákhöz írt levelében¹ ítéli el a „fármákejá” cselekedetét, és úgy értelmezik, hogy a fármákejá szó utal az abortuszra². A fármákejá szót varázslással, bűbáj, praktika

¹ Galata 5,20; Jel 9,21; 18,23; 21,8 (fármákojsz); 22,15 (fármékoj)

² Galata 5,20; vö. Jelenések 9,21; 18,23; 21,8; 22,15)

Galata 5,19-20:

(19) □ fánerá de esztin tá ergá tész szárkósz,
hátiná esztin pornejá, ákáthársziá, ászelgejá, □ □

(A test cselekedetei nyilvánvalók:

paráznaság, tisztátalanság, bujaság),

(20) ejdololátriá, fármákejá, ekhthráj, erisz, dzélosz,

thümoj, erithejá, dikhosztásziáj, hájreszisz,

(bálványimádás, varázslás, ellenségeskedés, viszálykodás, versengés,

harag, veszekedés, széthúzás, szakadás,)

(21) □ fthónoj, metháj, kómoj, káj tá homojá tútojsz,

há prolego hümin káthósz proeipon

hoti hoj tá tojáutá prásszontesz

bászileján Theú ú kléronomészuszín.

(irigykedés, részegeskedés, tobzódás és hasonlók.

Ezekről előre mondom nektek,

mint előbb is mondtam,

hogy akik ilyen dolgokat tesznek,

nem nyerik el Isten országát.)

Jelenések 9,21: „Nem tartottak bünbánatot gyilkosságaik fölött, sem varázslataik

(ek tón fármákon autón), □ sem paráznaságuk, sem lopásaik fölött.”

Jelenések 18,23: „és lámpavilág nem fénylik többé benned, és a völegénynek és menyasszonynak szava nem hangzik fel többé benned, mert kereskedőid a föld fejedelmei voltak, s a te varázslataid (en té fármákejá szu) miatt jutott tévútra minden nemzet.” (Izaiás 47,9 „Elér majd téged mind a kettő, hirtelen, egyetlen napon: a gyermektelenség és özvegység; egy szempillantás alatt elérnek téged, hiába sok varázslatod (en té fármákejá szu), és varázsigéid nagy ereje.”);

Jelenések 21,8: „De a gyáváknak és a hitetleneknek, az elátkozottaknak, gyilkosoknak, paráznáknak, varázslóknak (fármákojsz), bálványimádóknak és minden hazugnak osztályrésze a tüzzel és kénkövel égő tóban lesz. Ez a második halál.”

szavakkal fordítják magyarrá, amely arra a gyakorlatra utal, hogy valakinek gonosz szándékkal mérgező drogot adjanak. Az általános tudatlanság, amely e drogok tulajdonságait és hatásait övezte, a farmakéjá gyakorlatához a mágia és gonosz lelkek babonás bevonása kapcsolódott, hogy a kívánt hatást elérjék. Ezért fordították a mágiához kapcsolódó szavakkal. A mérgezés gyakorlatát már a római részben tárgyaltuk. E gyakorlatot a latin „veneficium” szó írja le, és ahogyan láthattuk is, elítéli a „Lex Cornelia de sicariis et veneficis”. Míg ez a törvény azokra vonatkozott, akik gonosz szándékból drogot adtak másoknak, azokra is kiterjesztették, akik egyszerűen rossz példával jártak elől, még akkor is, ha esetükben nem lehetett gonosz szándékról beszélni. Még az orvoslásra is alkalmazták a törvényt, abban az esetben, ha a páciens meghalt a „gyógyszer” hatására.

A farmakéjá gyakorlata messze túlmutatott az abortuszt okozó mérgek használatán. Valójában a cornelius-i törvényt a II. sz. végéig - jóval Szent Pál levele után - nem lehetett pontosan úgy magyarázni, hogy az magában foglalta az abortusz kérdését is. Lehet, hogy már korábban is alkalmazták ezt az abortuszra, de erre nincsen jogi bizonyítékunk. Még ha alkalmazták is, azzal a személlyel szemben, aki a „poculum abortionis”-t (az abortusz pohara) adta, és nem azzal az anyával szemben, aki azt bevette. Ha Szent Pál az abortuszra gondolt volna, akkor valószínűleg nem a cornelius-i törvény korlátozásai lettek volna a szeme előtt. Valószínűleg azt az asszonyt is hibáztatta volna, aki a mérget elfogadta. Ám a farmakéjá elítélése, bár magába foglalhatta a drogok által elkövetett abortuszt is, egyszerre sokkal szélesebb körű és sokkal korlátozottabb is, mint az abortusz elítélése. Ha Szent Pál szándéka az volt, hogy elítélje az abortuszt, akkor ez annak igen gyenge és zavaros módja lett volna.

2. Didaché (Duae viae, Via vitae)

Annak ellenére, hogy az Újszövetség hallgat az abortusz kérdéséről, világosan kiderül az abortusz és a gyermekgyilkosság összeférhetlensége az evangélium üzenetével. Az abortusz és a gyermekgyilkosság világos elítélése megtalálható a Didaché-ban (Didakhé tón dódeká áposztolón - A tizenkét apostol tanítása), abban a műben, amit valószínűleg az apostoli időkben publikáltak, és célja az volt, hogy útmutatást adjon a korai megtérőknek. Bár ez a korai egyház dokumentuma, nem bizonyos, hogy az eredete is a korai egyháztól származik. AUDET azzal érvel, hogy az útmutatások első része, amelyet általánosan „Duae viae”-nak mondanak, eredetileg a zsidó közösség irata volt, és arra használták, hogy a pogányságból zsidó hitre térítsenek vele.³ Ennek címe: „Az Úr tanítása a pogányokhoz”, és ha AUDET-nek igaza van, akkor négybetűs istennévben, a Tetragrammatonban (Jod-Hé-Váv-Hé) névben szereplő Úr nem egyenlő Jézussal, az Úrral. Ha igaza van, az is állítható, hogy a „Duae viae” éppen annyira tükrözi az induló kereszténykori zsidó közösség morális állapotát, mint a korai kereszténységét.

A „Via vitae” fejezeteiben a Didaché szó szerint is elítéli az abortuszt és a gyermekgyilkosságot. „Nem szabad a magzatot elpusztítani és a megszületett gyermeket megölni.”⁴ A parancsolat általános érvényű, így semmiképpen sem érthető egy harmadik fél által okozott abortuszra. Sőt, a tilalom

Jelenések 22,15: „Ki innen az ebekkel, a varázslókkal (hoj farmakoj), a paráznákkal, a gyilkosokkal, a bálványimádókkal, és mindenkivel, aki a hazugságot szereti és cselekszi!”

³ A Didachének van egy hosszabb - valószínűleg korábbi - címe is: Didakhé Kuriú diá tón dódeká áposztolón tojsz ethneszin. □ Az Úr tanítása a tizenkét apostol által a pogányokhoz (vagy a pogányokból lett keresztényekhez). In: ALTANER, B.: Ókeresztény irodalomtörténet. Patrologia. Budapest (1947) 45.; AUDET, J.P.: La Didaché. Instructions des Apôtres. Paris (1958) 188-89.

⁴ Didaché 2,2.

azokhoz szól, akik Isten képmásának elpusztítására törnek,⁵ és ezáltal kifejezik azt, hogy a magzatot Isten képmásának és nem a szülők tulajdonának tekinti. Ebben a tekintetben ez az írás túlmutat mind az Exodus büntető (héber nyelvű) szövegén, mind a „Lex Cornelia”-n.

3. A Pseudo-Barnabás levél (19,5; 20,2)

Ehhez hasonló kárhozzátása az abortusznak és a gyermekgyilkosságnak a Pseudo-Barnabás levélben⁶ található (Bárnabá episztolé - Barnabás levele). Nem tudjuk pontosan, hogy ki volt Barnabás, de azt igen, hogy nem Barnabás apostol. Többen feltételezik, hogy alexandriai származású volt. Levele, mint a Didaché is, kísérlet volt arra, hogy elmagyarázza, a keresztény élet követelményeit azok számára, akik a pogányságból tértek hitre. Ahogyan a Didaché, ez az írás is merít a „Duae viae”-ből. A Didaché és e levél kapcsolata sok-sok vita tárgyát képezte. A legelfogadhatóbbnak az a vélemény tűnik miszerint a Didaché a korábbi írás, és éppen ezért nem épít a Pseudo-Barnabás levélre. Mint említettük, AUDET arra is utal, hogy a „Duae viae” egy korábbi dokumentum volt, és mind a Didaché, mind a levél, egymástól függetlenül meríthettek belőle.⁷ Az abortusz és a gyermekgyilkosság elítélésének megfogalmazása azonban a Didaché-ban és a Pseudo-Barnabás levélben majdnem megegyezik egymással. Az Újszövetség hallgatásához képest ilyen konkrét elítélése az abortusznak és a gyermekgyilkosságnak ezekben a kortárs keresztény íratokban meglepőnek tűnhet. A magyarázatot abban találhatjuk meg, hogy ezeket az íratokat pogány származású híveknek írták, akik olyan kultúrákból jöttek, ahol mind az abortusz, mint a gyermekgyilkosság igen gyakori, elterjedt és javasolt is volt. Az Újszövetség nagy részben zsidó olvasóközönségnek íródott, ez a gyakorlat vagy tradíció nem létezett.

4. Athénagoras (Védőbeszéd a keresztényekről 35,1)

A korai keresztény dokumentumok között a következő konkrét utalás az abortuszra a második század második feléből, az athéni görög filozófus, Athenagoras „Védőbeszéd keresztényekről” c. írásában található.⁸ Erre az időre már kezdett felépülni azon irodalom, amelynek célja a keresztények védelme volt a külvilág támadásaival szemben. Athenagoras a keresztényeket ebben az írásában a kannibalizmus vádjával szemben védelmezi. A vád az eucharisztikus összegyülekezésekkel kapcsolatos téves információk elterjedése nyomán alakult ki. Athenagoras védelmét arra alapozza, hogy a keresztények elítélik az abortuszt és a gyermekgyilkosságot is. Az a személy, aki az anyaméhben lévő magzatot Isten élő képmásának tartja, aligha veheti el a már megszületett gyermek életét sem. Az a személy sem, aki gonosznak tartja a gyermekek kiszolgáltatását és azokat, akik ezt teszik, gyilkosnak nevezi, nem veheti el egy személy életét az életnek egy későbbi szakaszában. Vagyis, akik az életet ilyen mértékben tisztelik, még a magzati életet is, alig elképzelhető, hogy kannibalizmussal vagy emberáldozattal lennének vádolhatóak. Tehát Athenagoras szerint a keresztények mind az abortuszt, mind a gyermekgyilkosságot elítélik. Ebben a vonatkozásban a Didaché tradícióját követi, és a Pseudo-Barnabás levelet. Mivel mindkettőt gyilkosságnak minősíti, talán még világosabban fogalmaz, mint az előző dokumentumok.

⁵ Didaché 5,2.

⁶ Pseudo-Barnabás levél 19,5; 20,2.

⁷ AUDET, J.P.: La Didachè. Instructions des Apôtres. Paris, 1958. 188-89.

⁸ Védőbeszéd a keresztényekről 35,1. - Athenagoras, görög filozófus a Kr. u. II. században élt. Először platói bölcséletet tanított Alexandriában, majd kereszténnyé lett. Marcus Aureliushoz intézett apologetikus művében (Preszbejá peri khrisztianón - Védőbeszéd a keresztényekről) meggyőződéssel védelmezi a keresztényeket az istentelenség, fajtalanság stb. vádjával szemben. Egy másik művében (Peri ánáasztászeosz tón nekhron) a kereszténység tanait dialektikus alapon védi.

5. Alexandriai Kelemen (Pájdagógosz 2,10,84)

Egy másik elítélő megfogalmazás az abortusszal szemben a Pájdagógosz, vagyis az Alexandriai Kelemennek (+215 előtt) „A pedagógus” □ □ Pájdagógosz) c. írásban található.⁹ A Pájdagógosz a pogányságból megtért keresztények számára íródott, azzal a céllal, hogy megtanítsa nekik, hogyan éljenek keresztény életet. Alexandriai Kelemen arra szólít fel, hogy bízzanak az isteni kegyelemben. Azt mondja, hogy az élet úgy megy tovább, ahogy mennie kell, ha az emberek nem pusztítják el gonosz kézzel azt az utódot, amelyiket az Gondviselés nekik ajándékoz. Azok az asszonyok, akik halálos mérgekhez folyamodnak, hogy a paráznságuk vétkét elrejtsek, nemcsak a bennük élő magzatot pusztítják el, hanem önmaguk emberségét is. A hangsúly itt a magzat elpusztításának dehumanizáló hatásán van.

6. Római szent Hippolitus (Philosophumena 9,12)

A Philosophumena (Kátá pászón hájreszeón elenkhosz - Minden eretnység elítélése) egy olyan munka, amely a második évszázad első feléből származik és általában Római szent Hippolitusnak (+235) tulajdonítják. Utal az abortusz problémájára, de ez alkalommal a keresztény közösségen belül.¹⁰ A kérdés egy felháborodott támadás szövegében fogalmazódik meg Callistus-szal szemben, aki római pápa volt (217-222), és akit Római Szent Hippolitus elkeseredett ellenségének tartott. Callistus-t nagy engedékenységgel vádolta, és más egyebek mellett azzal is, hogy a hívőnek tartott asszonyok olyan vegyszerekhez folyamodnak, amelyek terméketlenséget és abortuszt okoznak. Az ok az volt, hogy Callistus megengedte nekik, hogy rabszolgákkal, és náluk alacsonyabb sorban élőkkel házasodjanak össze. Ezek az asszonyok családjuktól való félelmükben folyamodtak ezekhez az eszközökhöz, mert nem akartak egy rabszolga vagy egy megvetett sorban élő ember gyermekének életet adni. Míg Római Szent Hippolitus kritikával nézte az ilyen házasságok megengedését, a legfőbb panasza az volt, hogy Callistus ezeknek az asszonyoknak lehetővé tette, hogy visszatérjenek az egyház közösségébe. A vád az volt, hogy ezzel tulajdonképpen helyt adott mind a házasságtörésnek, mind az emberölésnek a gyülekezetben.

A kérdés ebben az esetben a gyülekezeti fegyelem meglazítása volt, és Római Szent Hippolitus ezzel vádolta Callistust. A büntetéssel járó fegyelmezés kérdése több alkalommal felmerült az egyház első három évszázadában. A szentség és az irgalom gyakorlásának konfliktusa volt ez a korai egyházban. Azok, akik a szentséget hangsúlyozták, ellenezték a „secunda poenitentia”, egy „második bűnbánat” gondolatát, vagyis a keresztség után elkövetett bűnök bocsánatának gyakorlatát. Attól tartottak, hogy ez kompromittálja a gyülekezet szentségét és az erkölcsi gyakorlatnak, a moralitás szintjének eséséhez vezethet. A kérdés különösen nehézé vált azoknak az esetében, akiket „lapsi”-nak (elesettek) neveztek. Ők az üldöztetések idején engedtek és hitehagyottá váltak. Talán nem ennyire volt nehéz kérdés, de előfordult az abortusz és az emberölés is. Ezek a kérdések foglalkoztatták Római Szent Hippolitust és azzal vádolja Callistust, hogy erkölcsi engedékenységet hozott be az Egyházba a büntetések terén, és hogy az ilyen vétkek elkövetőit visszaengedte az Egyház közösségébe. Ebből arra következtethetünk, hogy az Egyház Callistus pápa előtt nem bocsátotta meg a súlyos bűnöket, ha azokat a keresztelkedést követően követte el valaki.

⁹ Alexandriai Kelemen: Pajdagógosz 2,10,84.

¹⁰ Római szent Hippolytus: Philosophumena 9,12.

Az, hogy ezen engedékenység valóban Callistus pápával kezdődött-e, azt nem tudjuk. Amikor az első utalás ilyen jellegű fellazulásra napvilágot látott,¹¹ azt Zefirinus pápának (kb. 189-217) tulajdonították, aki megelőzte Callistus pápát.¹²

Neki tulajdonítanak egy olyan dokumentumot, miszerint azoknak a bűnösöknek a vétkei megbocsáthatók, akik bűnbánatot gyakorolnak. Csak a „Minden eretnekség elítélése” c. iratnak a XIX. században történt felfedezése vezetett el oda, hogy a rendelet szerzőjeként inkább Callistust és nem Zefirinust tartják. A közelmúlt kutatói azonban egyáltalán nem tartják pápai ediktumnak, hanem Agrippinus, kártágói püspök szerzeményének, amely esetben viszont az engedékenység csak helyi jelenségnek tekinthető és nem az egész egyházat érintő ténynek.

Az ún. ediktum, amelyre Tertullianus utal, csak a test bűneire helyezett kilátásba bocsánatot. Római Szent Hippolitus azonban azzal vádolja Callistust, hogy engedékenységet gyakorol olyan súlyos bűnök esetén is, mint az emberölés. Bár a kutatás megkérdőjelezi, hogy Callistus kiérdemli-e ezeket a vádakot, de az tény, hogy az Ancyra-i zsinat idejére (314) az emberölés esetén is lehetett bocsánatot nyerni, bár azt a vétkezőnek csak halála pillanatában adták meg.

El kell ismerni, hogy a Római Szent Hippolitus által képviselt szigorú fegyelem volt a jellemző az első gyülekezetekre, azonban ennek a fegyelemnek az egyetemessége, akár időben, akár helyi vonatkozásban komolyan megkérdőjelezhető. A korai egyházat megviselte e szigorúság és két eretnek mozgalomnak is helyt adott, a montanismus-nak és a novatianismus-nak, amely még azt is tagadta, hogy az egyháznak hatalma lenne a keresztkelés után elkövetett súlyos bűnt megbocsátani. Kérdésünk szempontjából az a fontos, hogy Hippolitus az emberölés kategóriájába sorolta az abortuszt. Azért ellenzi a megbocsátást is, mert ez a bűn ide tartozik.

7. Tertullianus

Az abortuszra történő utalások talán legismertebbike Tertullianusnál található (160-240), aki Kártágóban élt és a latin egyházatyák első képviselői közül való. „Apologeticum” c. művében (a 197. év végéről), amelyben a keresztényeket a gyermekgyilkosság vádjától kénytelen megvédeni, azt mondja, hogy maguk a rómaiak vétkesek azokban a bűnökben, amelyekkel a keresztényeket vádolják.¹³ Különösen a rituális célokból feláldozott gyermekeket említi meg, és olyan eseteket, amikor gyermekeket vízbefojtottak, hónak, fagynak, vagy a kutyáknak szolgáltattak ki. Ezzel ellentétben a keresztények vallják, hogy az emberölés bűn. Számukra a méhben megfogant magzat sem elpusztítható, ameddig az él. Ha valakit megakadályozunk abban, hogy megszülessen, az olyan, mintha azt egy megszületett magzattal tennénk. Tehát Tertullianus úgy válaszol meg a keresztények ellen felhozott gyermekgyilkossági vádra, hogy a keresztényeknek a meg nem született gyermek iránti tiszteletét és az abortusznak gyilkosságként való értelmezését mondja el. Az a kijelentés, hogy a gyümölcs a magban van, természetesen arra is rávilágít, hogy az emberi szaporodásról való ismereteik eléggé korlátozottak voltak abban a korban.¹⁴

¹¹ Tertullianus: De pudicitia I,6-9

¹² POSCHMANN, B.: Penance and the Anointing of the Sick. (New York, 1964), 39-41.

¹³ Tertullianus: Apologeticum 9,8.

¹⁴ Aristoteles: De generatione animalium 1,19-20.

Tertullianus visszatér az abortusz kérdésére a „De anima” c. művében¹⁵, amelyben az emberi lélekről alkotott pogány teóriákat támadja.¹⁶ Különösen azokkal szemben érvel, akik azt állították, hogy a lélek a testet megelőzően már létezik vagy, hogy a magzat nem kel életre a születése előtt, vagyis nem tekinthető élőnek, mielőtt levegőt nem venne. Elmélete szerint a test egyszerre jön létre a lélekkel, és a lelket úgy fogja fel, mint ami testi eredetű. Jóllehet más lényegű, mint a test, az is a semen-ben (mag) veszi eredetét. A lélek magja az uterus-ban van, ugyanúgy, mint a testnek a magja. E gondolatmenet során fejti ki, hogy az anyaméhben lévő magzat ember, attól a pillanattól, hogy kiformalódik. Ezt az Exodusnak a Septuagintában található részével támogatja meg, és azt mondja, hogy Mózes szerint a kiformalódott magzat életének kioltása a lex talionis rendelkezése alá tartozik, mivel a kiformalódott magzat már ember. Ezzel az állásponttal, úgy tűnik, azt mondja, hogy, bár a lélek magva ugyanakkor plántálódik el, mint a test magva, némi fejlődésre van szükség ahhoz, hogy ezt embernek nevezhessük. Amikor teljesen kiformalódik, akkor már ember. Ha ez a magyarázat helytálló, nem könnyű összeegyeztetni a már idézett „Apologeticum” c. művében megfogalmazottakkal, miszerint a magzat már a fogantatás pillanatától fogva ember. A feloldás talán a némileg homályosnak tűnő mondható megállapításban van: Homo est, et qui futurus est. Talán úgy értelmezhető ez a mondat, hogy az elplántált magzat azért ember, mert teljes kiformalódásakor az lesz belőle.¹⁷

Van egy másik szakasz, amelyben az abortuszról, egészen pontosan a magzat szétdarabolásáról van szó, az anya életének megmentése érdekében.¹⁸ Ebben a szakaszban Tertullianust azonban nem az alkalmazott eljárás moralitása érdekli, hanem a sztoikusok érvelése ellen küzd, miszerint a magzat él, és éppen ezért a születés előtt már lelke van. A halva születések tényéből indul ki, vagyis hogy néhány gyermek holtan születik meg. Nem beszélhetnénk a magzat halva születéséről, ha az korábban nem élt volna. Ennél még erőteljesebb az érvelése az embriotomia esetén (a magzat feldarabolása az anyaméhben), amikor az orvosok szükségesnek találják a magzat megcsonkítását, azért, hogy megszülethessen. Olyan esetekről beszél, amikor a normális szülés lehetetlen, konkrétan arról, amikor a magzat fekvése rendellenes. Ha nem végeznek embriotomiát, a gyermek matricida lesz (anyagilkos), és az édesanya meghalna a normális szülési folyamat közben. Tovább folytatva a leírást felsorolja azokat az eszközöket, amelyeket egy ilyen műtétnél használtak, és megemlíti egy éles, hegyes eszközt, amivel először a magzat év bjuletét kioltják, mielőtt a csonkolásra és annak eltávolítására sor kerülhetne. Ennek az eljárásnak a célja nyilvánvalóan az, hogy a művelet a magzat számára fájdalom nélkül történjen, ahogyan Tertullianus fogalmaz: „ne niva lanietur”, hogy „ne élve darabolják fel”. Ha a magzat már elpusztult volna, ilyen óvatosságra nem lett volna szükség.

A tanulmányunk szemszögéből a lényeges kérdés az, hogy vajon Tertullianus egyetért-e az embriotomiával az anya életének megmentése érdekében? A választ azzal az előzetes megjegyzéssel kezdhethetnénk, hogy ebben a szakaszban nem igazán a craniotomia (a magzati koponya szétdarabolása az anyaméhben) folyamatának moralitása foglalkoztatja. Egyszerűen bizonyítani akarja, hogy a magzat már a megszületése előtt is él. Ennek bizonyítása érdekében elég volt számára az, ha az eljárás kezdőpontját hangsúlyozza. Nem volt szükség morális értékítélet alkotására, és talán nem is reális ilyesmit keresni. Azonban használ olyan kifejezéseket, amelyek igazolni tűnnek az eljárást. Pl. úgy írja le az egészet, mint szükséges kegyetlenséget (crudelitas necessaria), hiszen másképpen a magzat matricida lenne. Úgy is értelmezhetjük ezt, mint a folyamat igazolását, mint igazságtalan agresszió

¹⁵ Tertullianus: De anima 210-11.

¹⁶ Tertullianus: De anima 37.

¹⁷ WASZINK, J.H.: Tertullian, De Anima. (Amsterdam, 1947), 425,2 szerint, az „Apologeticum” című írás inkább a születést mintsem a fogantatást tartja a választóvonalnak.

¹⁸ Tertullianus: De anima 25,4.

elleni védekezést. Olyan kifejezéseket is használ, mint: *scelus* (bűntény), *trucidatur* (lemészárolás), *caeco latrocinio* (láthatatlan pusztítás), amelyek arra utalnak, hogy a folyamatot kritikusan és elítélő módon szemléli.

Ha tehát van értékítélet az embriotomia gyakorlatának moralitását illetően, nem lenne könnyű ezt megállapítanunk az egymásnak ellentmondani látszó bizonyítékok fényében. Még ha Tertullianus elfogadó módon is szól erről az eljárásról, ez lenne az egyetlen és kivételes olyan eset, amikor az egész első évezred során valaki, mint az abortusz általános elvetése alóli kivételes esetet, jóváhagyja az embriotomiát.

Van egy másik szakasz Tertullianusnál, amely az abortuszra utal. Ez egy vitairat, a *De virginibus velandis*, a „Síró szűzek” címmel, amikor arról panaszkodik, mi történik a lányokkal, ha akaratuk ellenére szüzességre kényszerítik őket.¹⁹ Terhességük leplezésére mindenre hajlandók, még az abortusz megkísérlésére is. Tertullianus ítélete az abortusz felett egyértelműen negatív ebben az írásában, ahol kritikájának tárgya a kényszerszüesség.

8. Minucius Felix

A keresztény álláspont egy másik példáját egy korai egyházi írónak, Minucius Felix: *Octavius* c. művében találjuk meg.²⁰ Tertullianushoz hasonlóan a keresztények védelmére kel, azon pogány vád ellen, miszerint a keresztények olyan beavató szertartásokban vesznek részt, amelyeken gyermekek lemészárlása is szerepel. Minucius Felix azzal válaszol, hogy ezeket a vádakat senki nem hinné el, ha csak nem saját elméjében is megfordulna hasonló cselekedet gondolata. Rámutat arra, hogy a rómaiak maguk hajtanak végre olyan cselekedeteket, amelyekkel a keresztényeket vádolják. Gyermekeiket vadállatok és vad madarak előtt hagyták, hogy azok felfalják őket, vagy megfojtották őket. Asszonyaik mérgeket vettek be, hogy a méhükben megfogant életet megöljék. A legrosszabb mindebben az, hogy ezeket a dolgokat isteneiktől tanulták. Saturnus isten például felfalta saját gyermekeit. Ez valóban szigorú ítélet a rómaiak és vallásuk felett, a gyermekgyilkossággal és abortusszal szembeni felfogásuk miatt. Minucius Felix a *parricidium* (atyagyilkos, embergyilkos, közeli hozzátartozó megölése) kifejezést használja, amikor az abortuszra gondol. A szülői kapcsolat miatt lesz ez bűn igazán gonosztetté.

9. Kartágói Szent Ciprián

Szent Ciprián (200-258), Kartagó püspöke szintén a *parricidium* szót használja az abortusz kapcsán.²¹ Egy Cornelius pápának (251-53) írt levélben Novatianus-ra panaszkodik (250 körül), aki eretnekségre adta magát. Novatianus ellen egyéb vádak mellett azt is felhossa, hogy feleségének abortuszt okozott azáltal, hogy hason rúgta, így *parricidium*-mal vádolható. Retorikus formában Ciprián azt kérdezi, hogyan ítélné el azoknak kezét, akik bálványáldozatot mutatnak be, amikor maga a saját lábával sokkal gonoszabbat tett? Az utalás azokra vonatkozik, akik kínzások hatására pogány bálványáldozatokat mutattak be, és így hitehagyottakká lettek. A novatianusok ellene voltak annak, hogy az ilyen vétkezőket visszafogadják az e

87gyházba. Ciprián Novatianus álláspontjának durva következetlenségére utalva, viselkedését sokkal rosszabbnak tartotta, mint az ún. *sacrificati*-kat (azok a keresztények, akik az üldözések alkalmával –

¹⁹ Tertullianus: *De virginibus velandis* 14.

²⁰ Minucius Felix: *Octavius* 30,2.

²¹ Kartágói Szent Ciprián: *Epistola* 52,2-3.

félelemből – a pogány isteneknek áldoztak). Szerinte a parricidium és azok az egyéb dolgok, amelyekkel Novatianust vádolja rosszabbak, mint a hittagadás.

Ciprián tovább folytatva még hozzáteszi, hogy Novatianus, aki tisztában volt bűneivel, attól félt, hogy nemcsak papságából mozdítják el, hanem a hívek közösségéből is. Már elrendelték a tárgyalás időpontját, de nem került rá sor Decius császár (249-251) üldözése miatt. Úgy tűnik, hogy ez az első utalás az abortuszhoz köthető egyházi eljárásra. Mivel Novatianus más súlyos bűnökkel is vádolható volt, nem világos, hogy a várható büntetés csak az abortuszhoz kötődött-e, mindenesetre az egyik legfontosabb ok lehetett.

10. Lactantius

A parricidium szó Lactantiusnál is előfordul (250-317). Ez a latin egyházatya Numidiában született, élete nagy részét azonban Nicomediában töltötte. Nem világos, hogy munkájában az abortusztól vagy az infanticidiumról (gyermekgyilkosság) beszél.²² Elutasítja azt, hogy a szegénység, vagy a gyermekek felneveléséhez szükséges javak hiánya igazolhatná ezeknek a bűnöknek az elkövetését. Ezek az emberek úgy érvelnek, mintha nem Isten tette volna a gazdagot szegénnyé és a szegényt gazdaggá.

Lactantius: *De opificio Dei* c. írásában elmondja, hogy a magzat a terhesség negyvenedik napjára kifermálódik, és ekkor belép a lélek a magzat testébe, nem pedig a születés után, ahogyan azt néhány filozófus feltételezi.²³ Itt a sztoikusokra gondol, akik azt gondolták, hogy a magzat élete csak akkor kezdődik, amikor elkezd lélegezni, vagyis a születés után. Ezzel a véleményével együtt sem toleránsabb az abortuszt illetően, mint a gyermekgyilkossággal szemben, legalábbis a kifermálódott magzatot illetően.

11. Caesareai Eusebius

Végül pedig Caesareai Eusebius (255-339/340) „*Praeparatio evangelica*” (Euángeliké propárászkeué) c. művében idéz Josephus Flavius: *Contra Apionem* c. művéből, az abortusz és a homicidium elleni törvényről. Josephus Flavius szerint ez a törvény tiltja az abortuszt és a gyermekgyilkosságot és azt a nőt, aki ilyet elkövet, gyilkosnak minősíti.²⁴ Fontos megjegyezni, hogy milyen folytonosság látható a korai kereszténység és a zsidó közösség erkölcsi normái között.

12. Összefoglaló

Caesareai Eusebius-szal elérkeztünk az első három évszázad keresztény írói vizsgálatának végére, akik foglalkoztak az abortusz kérdésével. Aki elolvassa bizonyosságait, látja, hogy egyértelműen elítélik az abortuszt. Sok író közülük az abortuszt gyermekgyilkosságnak tartja, és ahol a szülő-gyermek viszonyt is figyelembe veszik, parricidiumnak, vagyis szülők által elkövetett gyilkosságnak. Bár ez a hozzáállás esetenként túlmegy azon, amit az abortusztól szóló héber bibliai szöveg megfogalmazni látszik, nincsen folytonossági hiány a keresztény kort megelőző zsidó moralitással kapcsolatban. Az olyan megfogalmazások, amelyek pl. Josephus Flavius: *Contra Apionem*-jének vagy a *Didaché: Duae Viae*-jének apodiktikus, egyértelműen elítélő mondataiban található, a folytonosság meglétére utalnak. E

²² Lactantius: *Divinae institutiones* 6,20.

²³ Lactantius: *De opificio Dei* 12.

²⁴ *Praeparatio evangelica* 8,8.

folytonosság nélkül a keresztény magatartást nem is lehetne mivel magyarázni. Az Újszövetség egyetlen helyen sem érinti direkt módon az abortusz kérdését, így annak megítélése sem keresztény eredetű. A Septuaginta szövegének hatása azonban olyan írónál is jelentkezik, mint Tertullianus és Lactantius, bár Lactantius inkább Aristoteles hatását mutatja. Ez a hatás azonban a törvény szintjén még jó ideig nem jelentkezik.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ALTANER, B.: *Ókeresztény irodalomtörténet*. Patrologia. Budapest, 1947
- AUDET, J.P.: *La Didachè. Instructiones des Apôtres*. Paris, 1958
- BALÁZS K.: *Újszövetségi szómutató szótár*. Budapest, 1988
- BLOCH M.: *Exodus*. Buda, 1840
- CAZALLES, H.: *Études sur le Code de L'Alliance*. Paris, 1946
- C'enóh-Urenóh*. ford. BÜCHLER Zsigmond. Dunajská Stredá, 1928. 162.
- CONNERY, J.: *The Development of the Roman Catholic Perspective*. Chicago, 1977. 7-14.
- FELDMAN, D.N.: *Birth Control and Jewish Law*. New York, 1967. 268.
- FINALY H.: *A latin nyelv szótára*. Budapest, 1884.
- DEUTSCH H.: *Exodus*. Budapest, 1887
- HERTZ J.H.: *Exodus*. Budapest, 1940
- JAKOBOVITS, I.: *Jewish medical ethics*. New York, 1975. 170-191.
- JOSEPHUS Flavius: *A zsidók története*. ford. RÉVAY József. Budapest, 1980
- Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata. Budapest, 1968
- NOONAN, J.T.: *The Morality of Abortion*. Cambridge, 1970. 6.
- Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgata alapján*. Budapest, 1997
- PALAZZINI J.: *Ius festus ad vitam*. Urbanae, 1943. 22-34.
- POSCHMANN, B.: *Penance and the Anointing of the Sick*. New York, 1964
- PREUSS, J.: *Biblische-Talmudische Medicin*. New York, 1971. 480-488.
- PRITCHARD, J.B.: *Ancient Near Eastern Texts*. Princeton, 1955. 175; 181, 184-85; 190.
- RÓZSA H.: *Az Ószövetség keletkezése*. Budapest, 1986. 201-202.
- VANYÓ L.: *Az ókeresztény egyház irodalma I-II.köt.* Budapest, 1997
- WASZINK, J.H.: *Tertullian, De Anima*. Amsterdam, 1947
- WESTERMARCK E.A.: *Origin and Development of Moral Ideas*. London, 1906